

НАПРЯМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток педагогічної науки, постійне збагачення практики передовим педагогічним досвідом та інноваційними технологіями визначають необхідність формування в педагога потреби в професійному самовдосконаленні [1]. Діяльність викладача ВНЗ має творчий характер, оскільки професійні завдання, що стоять перед ним, вимагають здібності постійно створювати нові знання, інтегрувати відомі знання в нові комбінації, здійснювати пошук і розробку нових педагогічних методів і освітніх технологій передавання та розповсюдження знань. Це все потребує від викладача вищої школи постійної та наполегливої роботи над самовдосконаленням.

Аналіз виконаних раніше досліджень. Професійне самовдосконалення розглядається нині як специфічний вид професійної діяльності педагогів, як невід’ємний компонент їхньої професійної підготовки і перепідготовки. Професійне самовдосконалення є результатом усвідомленої взаємодії педагога й конкретного соціального середовища, в процесі якої він реалізує потреби в розвитку в себе таких якостей і компетенцій, що забезпечують успіх у його професійній діяльності. Умови та закономірності досягнення вершин професіоналізму педагога досліджує педагогічна акмеологія, предметом якої є пошук закономірностей розвитку й самовдосконалення зрілої особистості фахівця, її самореалізації, самоосвіти, самоорганізації, самокорекції.

Аналіз психологічних і педагогічних досліджень (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Е. Клімов, С. Рубінштейн, Г. Селевко та ін.) дозволив уточнити основні характеристики процесу професійного самовдосконалення: професійне самовдосконалення є інтеграційною характеристикою «самозвеличання» особистості й має всі ознаки, що знаходяться в річищі «Я»-концепції (персоналізацію, персоніфікацію, рефлексію, емоційну оцінку, визначення стратегії зміни своєї поведінки, що виявляються в самопізнанні, самоактуалізації, самореалізації, самовихованні, самоосвіті та самоконтролі).

Науковцями з’ясовано, що особливістю процесу професійного самовдосконалення особистості є синтез його творчого характеру, що виявляється через включеність у творчу діяльність, і продуктивного характеру, що виражається в наявності соціальної, особистісно значущої творчості. Для процесу професійного самовдосконалення характерне те, що він не стимулюється ззовні, а задається самою особистістю, яка вільно формує цілі, способи й засоби його здійснення [1-3].

Невирішені аспекти проблеми. Проблеми професійного вдосконалення педагогів не перестають бути предметом дослідження сучасних українських науковців. Проте зазвичай розглядаються питання, пов’язані з професійною підготовкою випускників педагогічних ВНЗ і професійним розвитком учителів загальноосвітніх шкіл. Особливостям самовдосконалення викладача вищої школи приділяється значно менше уваги.

Мета статті — визначити особливості та можливі напрями самовдосконалення викладачів вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне самовдосконалення викладача вищої школи — це усвідомлений, цілеспрямований процес підвищення своєї професійної компетентності, розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов педагогічної діяльності та особистої програми розвитку. Професіоналізм педагога розглядається з акмеологічних позицій як сукупність стійких властивостей його особистості, що забезпечують високу продуктивність педагогічної діяльності з гуманістичною спрямованістю.

Педагогічний професіоналізм викладача вищої школи виявляється не лише у високій результативності професійної діяльності, а й у гуманістичній орієнтації навчальних дисциплін на розвиток особистості студента, у виборі викладачем методів і прийомів педагогічної діяльності з урахуванням мотивів і ціннісних орієнтацій студентів, у підготовці випускників ВНЗ до неперервної освіти й самоосвіти.

Педагогічною акмеологією виявлені такі рівні й етапи професіоналізму діяльності та зрілості педагога: оволодіння професією, педагогічна майстерність, самореалізація педагога в професійній діяльності, педагогічна творчість. На високих рівнях професіоналізму педагог проявляє себе як ерудит, фахівець за покликанням, майстер, діагност, гуманіст, самодіагност, новатор, учасник педагогічної співпраці, дослідник. Педагогічна акмеологія визначає індивідуальну траєкторію професійного зростання педагога, шляхи подолання професійних деформацій його особистості («емоційного вигорання», «професійного насичення і виснаження» та ін.).

Початкову базу самовдосконалення особистості викладача вищого навчального закладу (ВНЗ) утворюють усвідомлення ним своєї професійної ролі, осмислення можливих педагогічних рішень і їх наслідків, узагальнення своєї професійної діяльності та прогнозування її перспектив, здібність і готовність до самоконтролю та саморозвитку. В основі процесу самовдосконалення лежить психологічний механізм постійного подолання внутрішніх суперечностей між наявним рівнем професіоналізму (Я-реальне) і модельованим його станом (Я-ідеальне).

Самовдосконалення особистості викладача вищої школи включає: вивчення рівня сформованості своєї професійної компетентності; проектування системи цілей; визначення змісту й адекватних методів досягнення поставлених цілей; виявлення одержаних за той або інший період часу результатів і співвідношення їх з поставленими цілями; постановку на цій основі нових цілей. Самовдосконалення виступає основою прогресивного професійного розвитку особистості викладача вищої школи.

Професійно значущі якості та компетенції формуються, змінюються, ослабляються або посилюються в процесі професійної соціалізації особистості викладача ВНЗ, тобто засвоєння ним професійного досвіду й культури. У цьому процесі педагог бере участь одночасно як носій і як провідник засвоєних ним професійно значущих якостей, як об'єкт впливу на нього соціальних умов і як суб'єкт, який активно перетворює педагогічну діяльність і себе.

Професійний розвиток особистості викладача вищої школи характеризують такі основні параметри: а) структура, яка визначається послідовністю входження педагога в професійну діяльність; б) спрямованість, що є системною якістю, в структуру якої входять ставлення до професії, потреба в професійній діяльності і готовність до неї; в) суперечності як результат взаємодії суб'єктивних і об'єктивних чинників і основа розвитку; основною в професійному розвитку педагога є суперечність між якостями особистості та об'єктивними вимогами педагогічної діяльності; г) власний час професійного розвитку особистості педагога, тобто час існування системи зумовлених педагогічною діяльністю взаємодіючих суб'єктивних і об'єктивних чинників; д) нерівномірність і гетерохронність формування професійно значущих якостей, що зумовлене різними типами завдань — пізнавальних, етичних, комунікативних, трудових, ціннісно-смыслових — для кожної стадії особистісного розвитку; прогрес у виконанні одних дій (операцій) поєднується при цьому з незмінністю або навіть регресом у виконанні інших дій (операцій); е) неперервний зворотний вплив результатів попереднього етапу на подальший; ці зворотні дії професійних досягнень на особистість викладача виступають як вторинні умови її розвитку.

Професійно значущі якості та компетенції розвиваються за допомогою перекладу загальнопрофесійного в індивідуальне. Вони є транзитивними і переходять з однієї стадії професійного розвитку на іншу. У їх основі лежать найбільш стійкі способи й форми професійної діяльності та поведінки педагога, його спосіб життя. Критерієм професійного розвитку викладача ВНЗ виступає рівень сформованості професійної компетентності, який корелює з рівнем професійної діяльності педагога, відображаючи міру оволодіння цією діяльністю.

Метою професійного самовдосконалення є досягнення усвідомленого й засвоєного образу

(ідеалу) висококваліфікованого педагога. Мета самовдосконалення, по суті, недосяжна, оскільки межі розвитку особистості не існує, але важливий сам процес наближення до цієї мети. Процес самовдосконалення викладача ВНЗ здійснюється в двох взаємопов'язаних формах — самовиховання та самоосвіти, що взаємодоповнюють один одного. Самовиховання є цілеспрямованою діяльністю педагога щодо систематичного розвитку в себе позитивних і усунення негативних якостей особистості. Професійна самоосвіта — це опосередковане практикою оновлення й удосконалення знань, умінь, навичок з метою підвищення рівня професійної компетентності. На різних етапах професійного розвитку викладача ВНЗ самоосвіті й самовихованню належить найважливіша, але змістово й методологічно по-різному організована роль.

Основні напрями професійного самовдосконалення викладачів вищої школи є такі: духовно-етичний розвиток особистості; вдосконалення професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок; розвиток загальної, правової та педагогічної культури, естетичних і фізичних якостей; розвиток навичок самостійної роботи над собою, здібності до постійного самовдосконалення, стійкої мотивації самоформування особистості; вироблення умінь керувати своєю поведінкою, потребами й відчуттями; оволодіння методами й прийомами емоційно-вольової саморегуляції.

Соціальні умови можуть прискорювати або уповільнювати професійний розвиток викладача ВНЗ. До основних соціальних чинників, що здійснюють вплив на цей процес, належать такі: бюджет вільного часу педагога; стиль діяльності педагогічних колективів і їх формальних лідерів; стан навчально-матеріальної бази ВНЗ; наявність можливостей для творчої роботи й самоосвіти; матеріально-побутові умови життя та ін. Найважливішою передумовою професійного розвитку викладача ВНЗ виступає його спрямованість, що виражається в професійних установках і ціннісних орієнтаціях. Сформована позитивна установка на професію педагога й самоосвіту, орієнтація на культурно-гуманістичні цінності зумовлюють прогресивний особистісний розвиток викладача ВНЗ і успішність його професійної діяльності.

Вважаємо, що процес самовдосконалення викладача ВНЗ може бути активізований за умови створення ситуацій виконання професійної ролі по-новому, зокрема за допомогою тренінга професійно-особистісного зростання, який підсилює мотивацію самовдосконалення, сприяє саморозвитку особистості педагога, який знаходиться в позиції рефлексії, шляхом оволодіння ефективними способами вільної, демократичної, соціально відповідальної поведінки.

Під організацією професійного самовдосконалення розуміють систему науково обґрунтованих заходів, спрямованих на залучення до самоосвіти й самовиховання, впорядкування й удосконалення їхньої самостійної роботи щодо підтримки й підвищення рівня власної професійної компетентності, гармонійного розвитку своєї особистості.

Складність проблеми організації професійного самоудосконалення викладачів ВНЗ полягає в тому, що вона є об'єктивно-суб'єктивним процесом. Унаслідок цього в управлінні системою самоосвіти беруть участь як елементи зовнішньої системи, так і індивідуальна свідомість конкретного педагога. Система самовдосконалення педагога включає такі компоненти: установку; педагогічний самоаналіз; цілі й завдання; зміст; методи; ефективність навчання й виховання. Основним механізмом, що керує цією системою, є установка на саморозвиток своєї особистості.

Необхідною є також індивідуальна робота педагога щодо самовиховання, розвитку певних морально-вольових якостей з тим, щоб самоосвіта стала найважливішою потребою серед його вищих духовних потреб. Оскільки доведений достатньо щільний зв'язок між самоосвітою педагога і ступенем сформованості його установки на професію, необхідне в кожній конкретній ситуації з'ясування і створення умов, що формують позитивну установку на самовдосконалення педагога.

Високий рівень загальної професійної компетентності викладача забезпечує йому можливість значних досягнень у професійній сфері, у сфері самокерування, особистісного

вдосконалення й дозволяє в процесі професійного становлення досягти рівня педагогічної майстерності. Майстерність — це, насамперед, вищий рівень розвитку особистості, сукупності здібностей і узагальненого позитивного досвіду, вищий рівень професійних умінь у певній діяльності, досягнутий на основі рефлексії й творчого підходу.

Більшість дослідників вважає, що педагогічна майстерність — це єдність використання наукових закономірностей і передового педагогічного досвіду. При цьому відзначається факт зв'язку педагогічної майстерності з аналізом систем і структур різних сторін діяльності викладача і його індивідуально-психологічних властивостей [Плугина].

Перераховані утворення є результатом досить тривалої й складної роботи особистості щодо засвоєння діяльності й самовдосконалення, і, отже, не можуть досягатися на початковому етапі професійного становлення. Як показують дослідження, поняття «майстерність» і «професіоналізм» є близькими, але не тотожними, тому що для досягнення майстерності необхідно мати індивідуально-типологічні особливості, що затребувані в певній сфері діяльності.

Вважаємо, що управління процесом професійного самовдосконалення викладачів буде ефективнішим, якщо розглядати його як складну функціональну систему із відповідною логікою розвитку й відносно самостійними етапами протікання. У структурі процесу самовдосконалення викладача доцільно виділити чотири основні логічні взаємопов'язані етапи:

- формування професійної самосвідомості;
- цілепокладання, планування й розробка програми самовдосконалення;
- безпосередня практична діяльність щодо реалізації поставлених завдань у роботі над собою, щодо якісних змін;
- самоконтроль і корекція цієї діяльності.

Самовдосконалення матиме позитивну тенденцію під впливом у ВНЗ креативної педагогічної взаємодії між студентами й педагогічним колективом у творчо насиченому педагогічному просторі. Креативну педагогічну взаємодію ми розглядаємо як процес, спрямований на встановлення взаємин взаєморозуміння, спільної творчої діяльності педагога зі студентами. Така взаємодія створює відчуття успішності й особистісної продуктивності, дозволяє укріпити відчуття віри в свої можливості, досягти повноцінної самореалізації, дає можливість певним чином коректувати перебіг і результат обопільного впливу педагога й студента, забезпечуючи особистісно-професійне зростання кожного.

Особливістю такої взаємодії є створення можливостей для співтворчості в діяльності всім суб'єктам спілкування. Співтворчість зумовлює високий ступінь самореалізації викладачів у процесі креативного взаємовпливу педагога й студентів, розширює і збагачує досвід їхньої творчої діяльності, що виявляється у власній активності. Педагогічний сенс співтворчості багатозначний і цінний. Це усвідомлення причетності до сумісної та значущої справи, що дає відчуття затребуваності особистості, переживання відчуття радості від наявності та розширення індивідуального досвіду. Всі ці складові співтворчості продукують рівноправне зацікавлене прагнення до спілкування, дають викладачу можливість розкрити свою природну суть і індивідуальність.

Методологічні передумови, результати досліджень, наші спостереження і аналіз науково-педагогічної літератури дозволяють зробити **висновок**, що формування установки на самовдосконалення є основоположним чинником організації педагогічної самоосвіти.

Література:

1. Баженова Л. Професійне самовдосконалення педагога / Л. Баженова // Психолог. — 2002. — №16 (16). — С.13-15.
2. Игнатюк О. А. Саморазвитие и самосовершенствование как общие акмеологические инварианты профессионализма руководителя-лидера / О.А. Игнатюк // Проблемы и перспективы формирования национальной гуманитарно-технической элиты: сб.наук.пр. — Харьков: НТУ «ХПИ», 2004. — Вып.3 (7). — С. 221-230.
3. Чемерилова И. А. Формирование готовности будущего педагога к профессиональному

самосовершенствованию: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Чебоксары, 1999. — 20 с.

У статті проаналізовано теоретичні засади самовдосконалення особистості. Визначені особливості та можливі напрями самовдосконалення викладачів вищої школи.

Ключові слова: викладач, вища школа, професіоналізм, самовдосконалення.

В статье проанализированы теоретические принципы самоусовершенствования личности. Определены особенности и возможные направления самоусовершенствования преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: преподаватель, высшая школа, профессионализм, самоусовершенствование.

Theoretical principles of self-perfection of personality are analysed in the article. Features and possible directions of self-perfection of teachers of higher school are certain.

Keywords: teacher, higher school, professionalism, self-perfection.

УДК 378:004

Р.М. Горбатюк, В.С. Федорейко, М.І. Рутило
м. Тернопіль, Україна

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОБІЛЬНОГО ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА В ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Стратегічною основою розвитку освітньої системи навчання є еволюційний підхід, застосування якого дозволяє використовувати наявний педагогічний та інтелектуальний потенціал, забезпечувати широкопрофільну підготовку фахівців і виконувати в перехідний період стабілізуючу функцію. Важливим аспектом удосконалення системи навчання є не різка зміна існуючих структур та організацій, а природне пристосування діючих компонентів освітньої системи освіти до нових потреб суспільства.

Нинішнє суспільство висуває якісно нові вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів у ВНЗ. Значною мірою це стосується не тільки змісту, форм і методів навчання, а й спрямування сучасної професійної освіти на формування здатності фахівця до навчання впродовж життя. Особливо важливим є усвідомлення людиною значущості такого навчання для її професійної мобільності, підтримки власної конкурентоспроможності на ринку праці.

За нашим баченням, система професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі комп'ютерних технологій дозволяє забезпечити підготовку фахівців, які мають подвійну спеціалізацію: педагогічну та інженерну. Такі фахівці, з одного боку, мають володіти навичками створення і використання різноманітних комп'ютерних технологій в управлінській сфері та у сфері навчання, а з іншого боку, бути здатними розширити свої знання і передати їх учням професійно-технічних училищ, студентам вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації тощо [1]. Ці положення є обов'язковими для забезпечення цілеспрямованості системи професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів, її адаптивних можливостей щодо різних сфер діяльності та посадових функцій таких фахівців, вірогідності прогнозування розвитку виробництва і діяльності. Усе це потребує побудови моделі досліджуваного об'єкта, виокремлення його сутнісних зв'язків з іншими об'єктами, опис структурно-динамічних характеристик у нових умовах діяльності.

Аналіз досліджень науковців (Г. Александров, Г. Атанов, В. Биков, П. Гальперін, В. Давидов та ін.) показує, що моделі виконують різноманітні функції (ілюстративну, трансляційну, пояснювальну, передбачувально-гносеологічну). Цілком очевидно, що моделювання пов'язане з теоретичним пізнанням. Об'єктом теоретичного знання, на відміну від емпіричного, є аналіз сутності, у процесі якого ідеалізовано виокремлюється найбільш суттєве,